

12. Leylâ vü Mecnûn Mesnevilerinde Ara Söz Tekniğinin Kullanımı¹**Seda KURT² & Elif OFLU³**

APA: Kurt, S. & Oflu, E. (2026). Leylâ vü Mecnûn Mesnevilerinde Ara Söz Tekniğinin Kullanımı. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (52), 205-222. **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.20666203>

Öz

Mesnevi, kendi içinde kafiyeli beyitlerden oluşan ve aruz ölçüsüyle yazılan manzum hikâye türüdür. Aşk, ahlak, din, tasavvuf ve kahramanlık gibi pek çok konuyu ele alan mesnevi türü, Türk edebiyatına Fars edebiyatından geçmiştir. İki kahramanlı aşk mesnevileri arasında önemli bir yer tutan Leylâ ve Mecnûn'un hikâyesi, Anadolu sahası Türk edebiyatında 13.yüzyıldan itibaren eserlere dahil olmuştur. Ancak müstakil olarak *Leylâ vü Mecnûn*'lar, 15. yüzyılda kaleme alınmaya başlanmıştır. 16.yüzyılda yoğun biçimde yazılan *Leylâ vü Mecnûn* mesnevileri, 17.yüzyıl itibarıyla bu ilgiyi kaybetmiştir. Bu çalışmada; Türk edebiyatında Anadolu sahasında kaleme alınıp tamamı veya önemli bir kısmı tespit edilip neşredilen *Leylâ vü Mecnûn*'lar incelenmiştir. Bu kapsamda; Edirneli Şâhidî, Behiştî Ahmed Sinân Çelebi, Hamdullah Hamdî, Kadîmî, Hâmidîzâde Celîlî, Sevdâî, Fuzûlî, Hakîrî, Lârendeli Hamdî, Celâlîzâde Sâlih Çelebi ve 'Atâyî'nin *Leylâ vü Mecnûn*'unda bir anlatı tekniği olan ara sözün kullanımı değerlendirilmiştir. Ara söz, anlatıcının hikâyenin akışını keserek anlatılan olay hakkında görüş bildirmesi, açıklama getirmesi, örnek vermesi veya okur ile iletişime geçmesi şeklinde tanımlanabilecek bir tekniktir. Türk edebiyatındaki *Leylâ vü Mecnûn*'lar, Fars edebiyatındakilerin kaynak metin olarak alındığı tercümelere dayanmaktadır. *Leylâ vü Mecnûn*'larda şair kendisini şairlik yeteneği bağlamında bülbül, sarraf(kuyumcu) ve gavvasa(dalgıç) benzeterek şair tabiatına yahut kalemine seslenmiştir. Bu seslenmeler, kaynak metinde yer alabildiği gibi tercüme metinde veya her iki metinde de olup çalışma bağlamında bir başka ara söz türü olarak ele alınmıştır. Çalışma çerçevesinde her şairin mesnevisindeki ara sözler, tür ve konu bakımından karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirilmiştir. İncelenen mesnevilerin tamamında ağırlıklı tür olarak görüş bildiren ara söz öne

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Bu makale, TÜBİTAK 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı kapsamında desteklenen 1919B012305189 numaralı "16. Yüzyılda Kaleme Alınan Leylâ vü Mecnûn Mesnevilerindeki Ara Sözlerin İşlevleri" başlıklı projeden ve Seda Kurt ve Elif Oflu tarafından 25-26 Aralık 2024 tarihinde İstanbul'da Yıldız Teknik Üniversitesi tarafından düzenlenen XI. Yıldız Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulan ve özeti yayımlanan "16. Yüzyılda Kaleme Alınan "Leylâ ve Mecnûn" Mesnevilerindeki Ara Sözlerin İşlevleri" başlıklı bildiriye hareketle oluşturulmuş ve geliştirilmiştir.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı - Turnitin /iThenticate Oran: %16

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 28.04.2026-**Kabul Tarihi:** 12.06.2026-**Yayın Tarihi:** 13.06.2026; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.20666203>

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körlük

² Dr. Öğr. Üyesi, İstinye Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / Assist. Prof. Dr., Işinye University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Turkish Language and Literature (İstanbul, Türkiye), seda.kurt@istinye.edu.tr, **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0001-9202-9887> **ROR ID:** <https://ror.org/03081nz23> **ISNI:** 0000 0004 5936 1556

³ [Lisans öğrencisi], İstinye Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / B. A. Student, Işinye University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Turkish Language and Literature (İstanbul, Türkiye), elif.oflu@stu.istinye.edu.tr, **ORCID ID:** <https://orcid.org/0009-0000-0097-3038> **ROR ID:** <https://ror.org/03081nz23> **ISNI:** 0000 0004 5936 1556

çıkılmaktadır. En çok işlenen konular ise dünyanın geçiciliği ve ömrün faniliğidir.

Anahtar kelimeler: Osmanlı edebiyatı, *Leylâ vü Mecnûn*, mesnevi, ara söz, anlatı tekniği

The Use of Digression Technique in *Leylâ vü Mecnûn Masnavis* 4

Abstract

The masnavi is a genre of verse narrative composed of internally rhymed couplets and written in the aruz (quantitative) meter. Addressing various themes such as love, morality, religion, sufism, and heroism, this genre transitioned from Persian to Turkish literature. Featuring a prominent place among romantic masnavis with two protagonists, the story of Layla and Majnun entered Anatolian Turkish literature from the 13th century onward. However, independent Layla and Majnun works began to be penned in the 15th century. Intensely produced during the 16th century, interest in Layla and Majnun masnavis began to decline in the 17th century. This study examines the Layla and Majnun texts that have been completely or significantly identified and published in the Anatolian field of Turkish literature. In this context, the use of digression as a narrative technique is evaluated across the Layla and Majnun works of Edirneli Şâhidî, Behiştî Ahmed Sinân Çelebi, Hamdullah Hamdi, Kadîmî, Hâmidîzâde Celîlî, Sevdâî, Fuzûlî, Hakîrî, Lârendeli Hamdî, Celâlîzâde Sâlih Çelebi, and 'Atâyî. Digression is defined as a technique in which the narrator interrupts the flow of the story to express an opinion, provide an explanation, offer an example, or engage with the reader. Layla and Majnun in Turkish literature consist of translations that adopt Persian literary texts as source materials. In these works, poets address their poetic nature or pen by comparing themselves—in terms of poetic talent—to a nightingale, goldsmith (sarraf), or diver (gavvas). These invocations may appear in the source text, the translated text, or both, and are treated as another type of parenthesis within this study's framework. Consequently, the parentheses in each poet's masnavi were comparatively evaluated by type and subject. In all examined masnavis, opinion-reporting parentheses emerged as the predominant type, while the most frequently addressed themes were the transience of the world and the ephemerality of life.

Keywords: Ottoman literature, *Leylâ vü Mecnûn*, masnavi, digression, narrative technique

Statement (Thesis / Paper): It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography. This article was developed and expanded based on the project numbered 1919B012305189 and titled "The Functions of Parenthetical Expressions in the *Leylâ vü Mecnûn Masnavis* Written in the 16th Century" which was supported within the scope of the TÜBİTAK 2209-A Research Project Support Programme for Undergraduate Students. It was also created based on the paper of the same title, presented by Seda Kurt and Elif Oflu, with its abstract published, at the XI. Yıldız International Conference on Social Sciences organized by Yıldız Technical University in Istanbul on December 25-26, 2024.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography

Similarity Report: Received – Turnitin / iThenticate Rate: %16

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 28.04.2026-**Acceptance Date:** 12.06.2026-

Publication Date: 13.06.2026; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.20666203>

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

Giriş

Ara söz (digression), anlatının ana izleğinden geçici olarak saparak daha az bağlantılı bir konuya odaklanmayı, ardından merkezî anlatıya geri dönmeyi ifade eden bir anlatı tekniğidir. Bu teknik, anlatıcının arka plan ayrıntılarını açıklamak amacıyla ana anlatının dışına geçici olarak çıkmasını, sonunda ise merkezî konuya geri dönmesini kapsayan yazınsal bir tercih olarak tanımlanmaktadır (Baldick, 2008: 91). Antik Yunan'dan beri Doğu ve Batı edebiyatlarında anlatmaya bağlı edebî metinlerde kullanılan ara söz tekniğinin (Bonjour, 1950: 12; Atkin, 2011: 10) belagatteki karşılığı olan istitrat, bedî ilmine dâhil olup bir edebî sanat olarak kabul edilmekte ve Ebû Temmâm'dan (ö. 231/846) beri bir üslup özelliği olarak kullanılmaktadır (Durmuş, 2001: 401). Bu makalede, Türk edebiyatında Anadolu sahasında mesnevi biçiminde kaleme alınan *Leylâ vü Mecnûn* anlatılarında yer alan ara söz anlatı tekniğinin kullanım ve işlevlerine odaklanılmıştır.

Kendi içinde kafiyeli beyitlerden oluşan mesneviler, bu özellikleri sebebiyle uzun anlatılar için elverişli bir yapı sunmakta ve bu durum onların doğu edebiyatının uzun hikâyeleri olarak anılmalarına zemin oluşturmaktadır (Kartal, 2014: 21). Türk edebiyatına Fars edebiyatı etkisiyle giren mesnevi türü, 11. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar varlığını sürdürmüştür (Ünver, 2011: 430). *Yûsuf u Züleyhâ*, *Leylâ vü Mecnûn*, *Hüsrev ü Şîrîn* gibi iki kahramanlı aşk mesnevileri, mesnevi geleneğinin en verimli kolunu oluşturmaktadır. Bu mesneviler konu itibarıyla Fars edebiyatındaki kaynak metinlerden beslenmiş, ancak Türkçenin dil ve kültür birikimini de bünyesine katmıştır (Kartal, 2014: 155).

Arap edebiyatının bir ürünü olan *Leylâ vü Mecnûn* hikâyesi Fars edebiyatında müstakil bir mesnevi olarak ilk defa Nizâmî-i Gencevî (ö. 611/1214) tarafından kaleme alınmıştır. Nizâmî bu hikâyeyi Fars edebiyatı çerçevesinde yeniden yorumlamış ve kendinden sonraki şairler için vazgeçilmez bir kaynak metne dönüştürmüştür. Nizâmî'den sonra Emîr Hüsrev-i Dihlevî (ö. 725/1325) daha kısa ve tasavvufi boyuttan uzak bir *Leylâ vü Mecnûn* kaleme almış; Molla Câmî (ö. 898/1492) ise Arapça aslına daha yakın, tasavvufi öğelerle de zenginleştirilmiş bir versiyon ortaya koymuştur. Câmî'nin yeğeni Hâtîfî (ö. 927/1521) de Mecnûn'a deli değil, ermiş niteliği kazandırarak hikâyeyi dönüştürmüştür (Yazıcı, 2003: 160). Türk edebiyatındaki *Leylâ vü Mecnûn*'larda kaynak metin olarak daha çok Nizâmî'nin eseri alınmakla beraber Hüsrev-i Dihlevî, Câmî ve Hâtîfî'nin eserlerinden de yararlanılmıştır (Levend, 1959: 376).

Türk edebiyatında Leylâ ve Mecnûn'un hikâyesine ilk kez Gülşehrî'nin (ö. 717/1317'den sonra) *Mantku't-Tayr*'ında 86 beyitle yer verilmiş (Yavuz, tarihsiz: 105-110); Âşık Paşa (ö. 733/1332) da *Garîb-nâme*'sinde Allah'a olan aşkı anlatmak için bu hikâyeye 30 beyit ayırmıştır (Yavuz, 2000: 155-161). 15. yüzyılda Anadolu sahasında müstakil olarak ilk *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisi, Edirneli Şâhidî (ö. 910/1504-05) tarafından kaleme alınmış olup (Erbay, 2014: 18) aynı yüzyılda onu Behiştî Ahmed Sinân Çelebi (ö. 917/1511-12) (Aygün, 1999: 5) ve Hamdullah Hamdî (ö. 909/1503) (Doğan Averbek, 2020: 24) takip etmiştir. 16. yüzyılda Kadîmî (ö. 1512'den sonra) (Ayaz, 2014: 3), Hâmidizâde Celîlî (ö. 977/1569) (Atik, 2009: 3), Sevdâî (ö. 920/1514'ten sonra) (Bayak, 2019: 5), Hakîrî (ö. 1585) (Solak, 2003: 12; Koçak, 2006: 9), Fuzûlî (ö. 963/1556) (Doğan, 2000: 14), Lârendeli Hamdî (ö. 949/1542'den sonra) (Kütük, 2002: 38), Celâlîzâde Sâlih Çelebi (ö. 973/1565) (Kütük, 1995: 9) ve 17. yüzyılda 'Atâyî (ö. ?) (Tetik, 2022: 62) *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisi yazmıştır. Bu makalede, Anadolu sahasında yazılan, tahkiye kısmının tamamı veya önemli bir kısmı neşredilen mesneviler (Koncu, 2007: 605-610) ele alınmış olup kaynaklarda varlığı zikredilen ancak elimize ulaşmamış veya tahkiye kısmının bir kısmı yayımlanmış eserler (Levend, 1957: 105-113; Ayan, 2024: 10) incelemeye dâhil edilmemiştir.

Mesnevilerin yapısal olarak başlangıç, konunun işlendiği bölüm ve bitiş olmak üzere üç bölümden oluştuğu kabul edilmektedir. Bu yaygın kabule göre başlangıç bölümünde tevhit, münacat, naat ve sebep-i telif kısmı yer almakta olup genellikle “âgâz-ı dâstân” şeklindeki bir başlığın akabinde yer alan konunun işlendiği bölümde hikâyenin ana anlatısı ele alınır (Ünver, 2011: 438). Klasik mesnevilerin tertibine ilişkin son bölümlendirme önerisi; tahkiye öncesi, tahkiye kısmı ve tahkiye sonrası şeklinde olup tahkiye öncesi, genel giriş (tevhit, münacat, naat, methiye) ve telif sebebi olmak üzere iki alt başlığa ayrılmaktadır (Özyıldırım, 2017: 75). Sebeb-i telif bölümü, tahkiyeden tamamen bağımsız olmadığından bu bölümlendirmenin daha isabetli olduğu kanaatindeyiz. Bu makale çerçevesinde de Edirneli Şâhidî, Behiştî Ahmed Sinân Çelebi, Hamdullah Hamdî, Kadîmî, Hâmidizâde Celîlî, Sevdâî, Hakîrî, Fuzûlî, Lârendeli Hamdî, Celâlîzâde Sâlih Çelebi ve ‘Atâyî’nin *Leylâ vü Mecnûn* mesnevilerinin asıl anlatının yer aldığı tahkiye kısımları ara söz tekniği bakımından değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Türk edebiyatında ara söz tekniğinin destanlarda (Kılınç, 2006: 404), halk hikâyelerinde (Türkmen, 1998: 156; Altun, 2014: 113; Dağlı, 2023: 31), hikâye (Başgöz, 2001: 90) ve romanlarda (Kara, 2012: 106; Dağlı, 2022: 605) kullanımını merkeze alan pek çok çalışma bulunmaktadır. Buna rağmen klasik Türk edebiyatı çerçevesinde kaleme alınan mesnevilerde ara sözün kullanımına yönelik iki makale yer almaktadır (Sılay, 1991: 155; Duman, 2019: 20). Bu iki makalede incelenen mesneviler de çift kahramanlı aşk mesnevileri değildir. Klasik Türk edebiyatı çalışmaları bağlamında çift kahramanlı aşk mesnevisi olup merkezine ara söz tekniğini almasa da mesnevideki bütün anlatı tekniklerini incelerken ara sözün de ele alındığı iki çalışma mevcuttur. Bunlardan ilkinde Şeyyâd Hamza ile Hamdullah Hamdî’nin *Yûsuf u Zelîhâ* mesnevileri tahkiye teknikleri bakımından mukayese edilmiş (Özyürek, 2019: 34), ikincisinde ise Hoca Mes’ûd’un *Sûheyl ü Nevbahâr* adlı mesnevisinde yer alan anlatı teknikleri ele alınmıştır (Kurt&Aslan, 2025: 56). Alan yazınında *Leylâ vü Mecnûn* mesnevilerinde ara söz tekniğine dair çalışma yer almadığından bu çalışma, alandaki araştırmaları genişletmeyi ve çift kahramanlı aşk mesnevilerinin ara sözler bakımından incelenmesine dair alandaki boşluğa katkı sunmayı amaçlamaktadır.

1. *Leylâ vü Mecnûn* mesnevilerindeki ara söz türleri

Ara sözün bir anlatıda olay aktarımının anlatıcı tarafından kısa süreliğine kesintiye uğratıldığı bir anlatı tekniği olduğu girişte açıklanmıştı. Anlatıcının olay anlatımını/aktarımını yarıda keserek anlattığı olay ile ilgili değerlendirme veya açıklama yaptıktan sonra olay anlatımına kaldığı yerden devam ettiği de belirtilmişti. Ara söz kullanımı, her ne kadar müellifin yazımsal tercihi olsa da ara sözler, anlatıdan çıkarıldığında olay aktarımında bir kopukluk yaşanmamaktadır. Bir diğer deyişle ara sözlerin söyleyiş katkısı olsa da olay örgüsünün ilerlemesine katkısı bulunmamaktadır. *Leylâ vü Mecnûn*’larda da örneğin Kadîmî’nin eserinde şair, *Leylâ* ve *Mecnûn*’un birbirlerine bakışlarından ve davranışlarından mektepte olan herkesin onların birbirine âşık olduğunu anladığını 333-338. beyitler arasında olay aktarımı ile anlatır. 339. beyitte şair, olay aktarımını keserek mesel kabilinden bir ibare ile “halkın dilini tutmanın zor olduğunu” ara söz tekniğiyle dile getirdikten sonra 340. beyit ile bu hususta gerçekten haklı olduğuna ilişkin olay aktarımıyla kaldığı yerden devam eder. 339. beyit mesneviden çıkarılsa dahi hikâyede bir kopukluk yaşanmamaktadır:

- 333 Ne kim var idi anda yâr u yoldaş / Buların sırrı oldı onlara fâş
 334 Oturup her birisi bir kenâra / Göz ucıyla iderlerdi nezâre
 335 Sözi söylerler idi perde ile / Açarlar idi râzı hurde ile
 336 Biri bilmezlenüp itse müdârâ / Biri söylerdi râzı âşikâre
 337 Bu savda her biri turup irakdan / Buları gözler idi karşıradan

- 338 Ne hâlet kim aralıkda geçerci / Eger bu örter ise ol açardı
 339 Muhîte köpri mümkün dirler anı / Tutulmak mümteni' halkun zebâni
 340 Çü şâyî' oldı halk içinde bu râz / İrişdi her kişi sem'ine âvâz (Ayaz, 2014: 154-155)

Ara söz tekniğinin kullanım amacı, türlerine göre değişiklik gösterse de temel amacın anlatıcının okuru anlatılan olay çerçevesinde yönlendirmek olduğu söylenebilir. Ara sözlerin işlevlerine göre türlerine ayrımı noktasında ilk çalışma, Bonjour tarafından yapılmıştır (1950: xi-xvi). Osmanlı edebiyatı çalışmaları bağlamında ara söz tekniğinin mesnevilerde kullanımına dikkat çeken ilk çalışmada da (Sılay, 1991) Bonjour'un tasnifi dikkate alınmıştır. Bu tasnife göre ara sözler; görüş bildiren ara sözler (opinionative digressions), açıklayıcı ara sözler (explanatory digressions) ve örnekleyici ara sözler (exemplary digressions) olmak üzere sınıflandırılmıştır (Sılay, 1991: 155). *Leylâ vü Mecnûn* mesnevilerinde bu üç ara söz türünün iç içe geçebildiği görülmüştür. Şairler, olaylar ile ilgili görüşlerini bildirirken aynı zamanda örnekleyici ara söze de yer verebilmişler yahut durumun daha iyi anlaşılması için açıklama yaparken görüşlerini de belirtebilmişlerdir. Mesela 'Atâyî'nin eserinde şair, 61. beyitte Leylâ ve Mecnûn'un birbirlerine âşık olduğunu söyledikten sonra âşığın hâllerini açıklamak için ara söz tekniğine başvurmuştur. Aşağıda yer alan 62. beyitteki bu ara söz, açıklayıcı olmanın yanı sıra örnekleyicidir. Şair, "âşığın hâlini sevgilinin saçına benzeterek onun durumunun sevgilinin saç gibi eğri büğrü ve karışık olduğunu" belirtmektedir. 63. beyitte ise olay aktarımına devam edilmektedir:

- 61 Düşdi onlar gönline 'aşk âteşi / Anlarun ahvâlini bilmez kişi
 62 'Âşıkun ahvâli pîç ü ham durur / Gönli zülf-i yâr tek berhem durur
 63 Otururlar gerçi mektebde olar / Gözleri derd ile yaş ile dolar (Tetik, 2022: 414)

Leylâ vü Mecnûn mesnevilerinde açıklayıcı, örnekleyici ve görüş bildiren ara sözlerin yanı sıra iki ara söz türü daha bulunmaktadır. Bunlardan ilki şairin okuruyla doğrudan iletişimde olduğu hitabi ara sözler ve ikincisi şairin kendisine yahut kaynak metnin şairine gönderme veya atıfta bulunduğu ara sözlerdir. İkincisinde mütercim konumundaki şairin kendinden mi yoksa kaynak metnin şairinden mi bahsettiği açık değildir. *Leylâ vü Mecnûn* mesnevilerindeki ara söz türleri aşağıdaki alt başlıklar ile ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır.

1. 1. Görüş bildiren ara söz

Mesnevilerde şairin olay aktarımına devam ederken anlatımı yarıda kesip olaya ilişkin yorum yaptığı ve olay ile ilgili kendi kanaatini dile getirdiği ara sözlere görüş bildiren ara söz denir. Şair, diğer ara söz türlerinde olduğu gibi, görüş bildiren ara sözden sonra da hikâyeyi anlatmaya kaldığı yerden devam eder. Fuzûlî'nin eserinin 1818-1819. beyitlerinde İbni Selâm ile evlendirilen Leylâ, kendisine bir cinin musallat olduğuna İbni Selâm'ı inandırarak kendisinden bir süre uzak durması hususunda İbni Selâm'ı ikna eder. 1820-1825. beyitlerde ise şair, görüş bildiren ara söz ile hikâyeyi bölerek "dünyada fayda isteyen zararlı da ve sevgili talep edenin cefayı da istemesi gerektiğini" belirttikten sonra 1826-1827. beyitlerde olayı aktarmaya devam ederek İbni Selâm'ın Leylâ'ya yaklaşmadığını anlatır:

- 1818 Ol sâde-zamîr ona inandı / Cinnî haberin sahîh sandı
 1819 Vehm itdi ki olsa yâra vâsıl / Noksân ola 'ömr ü câha hâsıl
 1820 Canâne yolında 'ömr ü câhı / Ol nâkısun oldı sedd-i râhı
 1821 Bir resm-i kadîmdür cihânda / Sûd isteyen istemek ziyân da
 1822 Cânân dileyen cefâya dözme / Genc isteyen ejdehâya dözme
 1823 'Aşk ehli mahabbet itse izhâr / Evvel anı imtihân ider yâr

- 1824 Ger görse anun cefâya sabrın / Kesrinün ider tamâm cebrin
 1825 V'er görmese cevre ihtimâlin / Salmaz ana sâye-i visâlin
 1826 Çün İbni Selâma bîm-i noksân / Ol vaslda rûzî itdi hicrân
 1827 Meyl itmedi mutlak ol nigâra / Hergiz ana kılmadı nezâre (Doğan, 2000: 336-338)

Mesnevilerde ara söz tekniğinin olay aktarımından ayırt edilmesinde zaman ekleri kolaylık sağlamaktadır. *Leylâ vü Mecnûn* mesnevilerindeki ara sözlerin çoğunluğunda olay aktarımı, geçmiş zaman eki ile anlatılırken ara söze geçildiğinde geniş zaman eki kullanılmıştır. Behiştî Sinân Çelebi'nin mesnevisinin 728-729. beyitlerinde olaylar ve Mecnûn'un durumu, geçmiş zaman eki ile anlatılmıştır. 730. beyitte ise şair, "Sevdanın buharının yükselmesi cinnete sebep olur." diyerek görüş bildiren bir ara söze geniş zaman ifadesi ile yer vermiştir. Bu ifade, ahlât-ı erbaadan olan sevda sıvısının vücutta çoğalmasının insanı melankoliye sürüklediğinin (Şentürk, 2016: 184) şair tarafından bilindiğine işaret etmektedir. 731. beyitte olay aktarımı geçmiş zaman ile devam etmiş, Mecnûn'un kavuşma ümidi kalmayınca feryat ettiği dile getirilmiştir:

- 728 Çün bildi bu hâli haste Mecnûn / Hâli gam ile olur diğer-gün
 729 Hırmân elemi pes eyledi kâr / Bimâr idi öldi ol dil-efgâr
 730 Sevdânun olup buhârı sâ'id / Esbâb-ı cünûn olur müsâ'id
 731 Ümmîd-i visâl-i yâr-i cânı / Kalmayacak eyledi figânı (Aygün, 1999: 302)

Görüş bildiren ara sözlerin *Leylâ vü Mecnûn* mesnevilerindeki işlevi, şairin okura kendi düşüncelerini benimsetmek istemesidir. Hâkim anlatıcı konumundaki şair, hikâyenin devamında ne olacağını tahmin ettiğinden anlatıyı kestiği sırada o olayın toplum nazarında doğru veya yanlışlığı ile ilgili düşüncelerini ifade ederek okuru yönlendirmektedir. Sevdâî'nin eserindeki 261. beyitte mektepte Kays ve Leylâ'nın sürekli birlikte vakit geçirdikleri ifade edilir. Şair, bu aşkın gizli kalmayacağını ve onların aşklarından dolayı rüsva olacakları bilgisine sahip olduğundan 262 ve 263. beyitlerde "Aşkın gizli kalması mümkün değildir.", "Âşık daima rezil olmaya mahkûmdur." diyerek görüş bildiren ara söze yer vermiştir. Nitekim şairin bu öngörüsü doğrulanmakta, 264-265. beyitlerde bütün mektep çocuklarının Leylâ ve Kays'ın birbirlerine âşık olduklarını anladıkları ve bunu dillerine dolayıp her yerde söyledikleri ifade edilmektedir:

- 261 Çün bir niçe müddet ol iki pâk / Evkât geçürdiler tarâb-nâk
 262 'İşk olduğu yirde mahfî kalmaz / 'İşk içre olan karâr bulmaz
 263 'İşk ile riyâ degül muvâfık / Rüsûvâ gerek hemîşe 'âşık
 264 Ol mekteb uşagı cümle bildi / Her biri bunu fesâne kıldı
 265 Her kanda ki var söylediler / Âhir bunı fâş eylediler (Bayak, 2019: 58)

Lârendeli Hamdî'nin *Leylâ vü Mecnûn*'unda yer alan görüş bildiren ara sözde Mecnûn'un babası çocuk sahibi olmayı çok ister. Hâkim konumundaki şair-anlatıcı, Mecnûn'un hikâyenin devamında anne-babasına çektireceği sıkıntıları öngördüğünden araya girerek "kötü huylu bir çocuğa sahip olmaksızın hiç çocuk sahibi olmamanın daha iyi olduğuna" yönelik görüşüne yer vermiştir. Aşağıda verilen 756-761. beyitlerde şairin görüş bildiren ara sözüne yer verildikten sonra 762. beyitte olay, Mecnûn'un babasının gezerken bir derviş ile karşılaşmasıyla devam eder:

- 756 Ogul hoşdur kişiye ger halefdür / Çün ola nâ-halef sa'y-ı telefdür
 757 Bir oğlan ki ola bed-hû ey karındaş / Atası görmeye anun yüzün kaş
 758 Yahûd bir tıfl kim olmaya hoş-hû / Yeg oldur kim anadan togmaya o

- 759 Çü ferzend ola bed-h'âh u hevâ-senc / Belâdur ataya vü anaya renc
 760 Ger oglun olsa vü dîr ise bî-bâk / Neseble nâmumı eyler senün hâk
 761 Ogulsuzlıktan inen olma derhem / Ki hoşdur başma sultânlık âdem
 762 Meger kim reh-güzerlikden bir gün ol şâh / Geçerken bir harâbe gördi nâ-gâh
 763 Var içinde anun bir turfe abdâl / Yüz urmuş hâke 'arz eyler Hak'a hâl (Kütük, 2002: 440)

1. 2. Açıklayıcı ara söz

Mesnevilerde hâkim anlatıcı konumundaki şairin tahkiye sırasında olayın veya durumun okur tarafından daha iyi anlaşılması için araya girerek açıklamaya yer verdiği ara söz türü, bu çalışmada açıklayıcı ara söz olarak nitelendirilmiştir. Açıklayıcı ara sözlerin *Leylâ vü Mecnûn* mesnevilerindeki işlevinin olay aktarımını pekiştirmek ve desteklemek olduğu söylenebilir. Mesela Celâzâde Sâlih Çelebi'nin mesnevisinin 562 ve 563. beyitlerinde Kays'ın bir bahane ile sürekli Leylâ'nın olduğu yerlere gittiği anlatılmaktadır. Bu yerlerden biri de mekteptir. Şair, 564 ve 565. beyitlerde "her ne kadar çocuklar okula gitmeyi pek istemeseler de" şeklinde açıklayıcı ara söze yer verdikten sonra 566 ve 567. beyitlerde Mecnûn'un Leylâ'yı görmek için mektebe güle oynaya gittiğini ifade etmiştir:

- 562 Bunun emsâli turmayup her bâr / Bir bahaneyle ol esîr-i zâr
 563 Gider idi mahalle-i yâre / Olmuş idi bu yolda âvâre
 564 'Âdetince mizâc-ı etfâlün / Nitekim bu olupdurur hâlün
 565 H'âceye hep güç ile giderler / Okımda tekâsül iderler
 566 Mektebe ol gelürdi şevk ile / Nice hazz u safâ vü zevk ile
 567 Sebebin sanma gayre meyli idi / Bil ki derdi cemâl-i Leylî idi (Kütük, 1995: 160)

Hamdullah Hamdî, eserinde Kays'ın kendini çöle vurup vahşi hayvanlarla birlikte yaşamasından bahsettikten sonra köpekleri kötü amaçları için kullanan bir bey ile ilgili bir başka hikâye anlatır. Bu hikâye, başlı başına bir ara söz suretinde olup hikâyenin sonunda 2551 ve 2552. beyitlerde şair, bu hikâyeyi neden anlattığını açıklayıcı ara söz ile aktararak kötülük edene iyilik etmek insan olmaktır, der:

- 2551 Budur seg kıssasından kasd-ı râvî / Ki ihsân ile olur eylük adı
 2552 İsâ'et idene eylersen ihsân / Yaraşur ger sana dirlerse insân (Doğan Averbek, 2020: 258)

Hamdullah Hamdî, Kays'ın insanlardan kaçıp vahşi hayvanlarla dostluk kurmasını ve onlarla yaşamasını, onun "delirmiş" yani "Mecnûn" lakabını almasının sebebi olarak açıklar. Şairin toplumun gözünde tuhaf sayılan ve hayvanlarla kurulan bu sıra dışı dostluğu, hayvanları kötüye kullanan bir şahıs üzerinden ele alıp aslında Mecnûn'un temiz kalpliliğine ve iyi bir insan olduğuna dikkat çekmek istediği anlaşılmaktadır. Konudan sapma gibi görünen ancak aslında konuyu daha iyi açıklamak için anlatılan hikâyeleri içeren bu açıklayıcı ara sözler, tezkirelerde de görülmektedir. (Seymen, 2008: 199).

Leylâ vü Mecnûn'larda en az kullanılan ara söz türlerinden biri açıklayıcı ara söz olup bu ara söz türü mesnevilerde örnekleyici ara söz ile birlikte geçmektedir. Örneğin Kadîmî'nin eserinde Leylâ ve Mecnûn ölünce onların hikâyesinin Zeyd tarafından anlatıldığı 3867. beyitte dile getirilir. 3868-3874. beyitlerde dünyanın geçiciliğine ilişkin açıklayıcı ara söze yer verilmiş ve 3875. beyit ile anlatının tamamlandığı haber verilmiştir. Ancak özellikle 3870-3874. beyitlerde dünyanın faniliği açıklanırken "ebediliğe aşk ile ulaşılacağı, aşk zehrinin can için panzehir olduğu, acı da olsa şarabın aşk ile makbul olduğuna" ilişkin örnekleyici ara sözlere yer verilmiş olup her iki ara söz türü iç içe geçmiş şekildedir:

- 3867 Bulara n'etdüğini 'aşk-ı cemmâş / Cihân halkına oldu Zeydden fâş
 3868 Bu dünyâ halkıdır fânî vü hâkî / O dünyâ ehli'dür bâkî vü pâkî
 3869 ... (Beyit, yazmada tamamen silinmiştir.)
 3870 Urursun el kemâl-ı 'aşk-ı câna / İrürürsün murâd okın nişâna
 3871 Hevâsî n'ola itse zehreler çâk / Ki semm-i 'aşkdandır câna tiryâk
 3872 Şerâb-ı telh kim merdûddur ol / Olur 'aşk ile key şîrîn ü makbûl
 3873 Ne şerbet kim ola derd ile semnâk / Çü sâkî 'aşk ola olmaya bâk
 3874 Olursa niş bigi hamr-ı nâ-hoş / Çü 'aşk elinden ire ol olur nûş
 3875 Bu kıssa nazmı buldı bunda pâyân / Mübârek eylesün devrân-ı Sübhân (Ayaz, 2014: 490-491)

1. 3. Örnekleyici ara söz

Tahkiye sırasında anlatılan olayın veya kahramanın içinde bulunduğu durumun okuyucu tarafından daha iyi anlaşılması amacıyla anlatıcının farklı örneklere yer verdiği ara söz türüne örnekleyici ara söz denir. *Leylâ vü Mecnûn*'larda açıklayıcı ara sözler gibi diğer ara sözlere nispetle daha az sıklıkla kullanılan örnekleyici ara sözlere teşbih sanatı ile yer verilmektedir. Örneğin Şâhidî'nin eserinin 1510. beytinde Mecnûn'un aşk derdiyle çöllere düşmesi üzerine babası, çaresiz kalır ve türlü hilelerle oğlunu kandırarak onu eve götürür. 1511-1513. beyitlerde olay aktarımı kesilerek Mecnûn'un aşk hâli üzerine örnekleyici ara sözlere yer verilir. Bu örnekleyici ara sözlerde "aşk, ebedî bir can zevkine benzetilip aşkın gençlik şevkinin oyunu olmadığı" dile getirilir; "aşk, zerrenin ondan kaybolmadığı bir güneşe ve damlanın eksilmediği bir denize" teşbih edilir; "aşk, yok olmayan ebedî bir âleme ve serseri hayali olmayan bir gama" benzetilir. 1514 ve 1515. beyitlerde olay aktarımı kaldığı yerden devam ederek "Mecnûn'un bir padişah gibi aşk tacını takınıp heva ülkesini ele geçirdiği yani aşk hususunda en üst dereceye vardığı ve aşktan yüz çevirmeyip aşk ile gül gibi hoş kokulu olduğu" yine teşbih sanatı ile dile getirilmiştir:

- 1510 Girü bin mekr ile ol ten-güdâzı / Eve iletüp olurlar çâre-sâzı
 1511 Mahabbet zevk-i cândur câvidânî / Degül bâzîçe-i şevk-i civânî
 1512 Güneşdür mahv olmaz zerre andan / Denizdür naks olmaz katre andan
 1513 Zevâli yok ebeddür 'âlem-i 'aşk / Hayâl-i serseri degül gam-ı 'aşk
 1514 Sırr-ı Mecnûn'a urup 'aşk-ı efser / Hevâ iklimini kıldı musahhar
 1515 Olınca 'ışkdan döndürmedi rû / Pes oldu gül bigi 'aşk ile hoş-bû (Erbay, 2014: 148)

Şâhidî'nin mesnevisinden verilen örnek beyitlerden hareketle şairin olay aktarımı sırasında da örnekleyici bir anlatımı takip ettiği anlaşılmaktadır. Ara söz kullanacağı sırada da bu anlatımı sürdürdüğü görülmektedir. Mesela Hamdullah Hamdî'nin eserinde yer alan örnekleyici ara sözde de aynı durum geçerli olup şair, 3265 ve 3266. beyitlerde İbni Selâm ile zorla evlendirilen Leylâ'nın içinde bulunduğu durumu çeşitli teşbihlerle dile getirmiştir. Leylâ'nın gözleri daha önce çerağa benzetilirken sabrı tükenmiş ve ışığı sönmüştür; İbni Selâm, o çerağın ateşinde yanan pervaneye teşbih edilmiştir. 3267. beyitte olay aktarımı kesilerek "Leylâ'nın Mecnûn'un aşkı ile uçan gönlü, kafeste olan bülbüle" benzetilmiştir. 3268 ve 3269. beyitlerde olay aktarımı yine benzetmelerle devam etmektedir. Leylâ'nın İbni Selâm ile evli kaldığı süre boyunca hazinelerin ejderhalar tarafından beklenmesi bilgisinden yola çıkılarak (Şentürk, 2019: 70) "Leylâ, lâl ve inci gibi mücevherlere; İbni Selâm ise ejderhaya" teşbih edilmiştir:

- 3265 Çerâg-1 çeşm iken dîdâr-1 Leylî / Eritdi sabr elinden yağı haylî
 3266 Eri pervâne yapıdı ol çerâga / Yanardı bağırî dâyim nâr-1 dâga
 3267 Nice râhat bula bülbül kafesinde / Uçarken gönli gülzâr-1 hevesde
 3268 Geçürdi ol belâyı neng içinde / Sanasın la'l ka'r-1 seng içinde
 3269 Olurdu genc iken künc-i belâda / Güher gibi dehân-1 ejdehâda (Doğan Averbek, 2020: 309)

1. 4. Okura hitaben ara söz

Başgöz, ara söz anlatı tekniğini Türk hikâye anlatıcıları zaviyesinden ele aldığı çalışmasında ara sözleri üç kategoriye ayırmaktadır. Bunlardan ilki, açıklayıcı ve öğretici; ikincisi; görüş, yorum ve eleştiri; üçüncüsü ise şahsi serzeniş ve itiraf şeklindedir (2001: 90). Üçüncü kategori olan şahsi serzeniş ve itiraf, anlatıcı kendi dertlerini dinleyiciye samimi bir biçimde aktarmaktadır (Başgöz, 2001: 91). Bu türde bir ara söz *Leylâ vü Mecnûn* mesnevilerinde bulunmamaktadır. Ancak şairin anlatıya devam ederken okura seslendiği bir başka ara söz türü yer almakta olup bu ara sözlere çalışmada okura hitaben ara söz adı verilmiştir. Sevdâî'nin *Leylâ vü Mecnûn*'unun "Leylâ aş üleşdüdüğüdür" başlıklı bölümünün 986. numaralı ilk beytinin birinci mısraında şair, "Eydem sana anla bir haber fâş" diyerek doğrudan okuyucuya hitap etmektedir. Bu örnekte olduğu gibi *Leylâ vü Mecnûn*'larda bölüm başlarında şair, olay aktarımına başlamadan önce okurun dikkatini hikâyeye çekmek için doğrudan okura hitap edebilmektedir:

- Leylâ aş üleşdüdüğüdür
 986 Eydem sana anla bir haber fâş / Bir gün meger itdi Leylî bir aş
 987 Üleşdürür anı tâ fakîre / Her bî-kes ü bî-nevâ esîre
 988 Leylî hem özi üleşdürürdi / Her kime ki ol aşdan virürdi
 989 Eyerler idi anı ıraga / Kim alsa giderdi bir kıraga
 999 Mecnûn işidüp bu hâli geldi / Hem eline bir çanagı aldı (Bayak, 2019: 113-114)

Leylâ vü Mecnûn'larda yer alan görüş bildiren, açıklayıcı ve örnekleyici ara sözlerde şair, genellikle eserini geçmiş zaman eki ile anlatırken kipte değişikliğe giderek geniş zaman ekine yer vermiştir. Bu kip değişikliği, olay aktarımının takibinde ve ara sözlerin metne dâhil oluşunda yol gösterici niteliktedir. Okura hitaben ara sözlerde ise şair, eserini geçmiş zaman eki ile aktarırken aniden emir kipine yönelmekte ve "dinle, işit, kulak tut, gör" gibi ifadelerle okura doğrudan hitap etmektedir. Örneğin Hakîrî'nin eserinin 120a/5 numaralı beytinde "Mecnûn'un mektebe başladığı ve onunla beraber birçok kızın da mektepte okuduğu" olay aktarımı tekniği ile geçmiş zaman kipi kullanılarak anlatılmıştır. Akabindeki iki beytin üç mısraında Leylâ'nın babasından olay aktarımı ile bahsedilmektedir. Ancak ikinci beytin son mısraında "Dinlegil cândan" ifadesi ile emir kipine yer verilmiştir. Burada şairin hikâyenin devamı ile ilgili okurda merak uyandırmak istediği tahmin edilmektedir. 120a/7 numaralı beyit itibarıyla olay aktarımı, Leylâ'nın babasından ve Leylâ'nın güzelliğinden bahsedilmeye devam edilerek sürdürülmüştür:

- 120a/5 Hem ohurdu bir niçe kızlar dahı / Kays ilen uş bir aradaydı ahı
 Var idi bir nâm-dâr u muhterem / Sâhib-i hayl ü haşem ü tâc-1 'ilm
 İsmi ni dirlerdi anun bi'l-hüsn / Dinlegil cândan hikâyâtın zemen
 120a/7 Mâl ü mülki var idi anun 'azîm / Hem 'Arab mülkünde olmuşdı mukîm
 Var idi bir Leylî adlu duheri / Yitmez idi hüsnine hûr u perî (Solak, 2003: 46)

Okura hitaben ara sözler, olay aktarımından sonra olabildiği gibi diğer anlatı tekniklerinden sonra da görülebilmektedir. Örneğin yine Hakîrî'nin mesnevisinin 119a/3 numaralı beyti itibarıyla Kays'ın babası, oğlu olsun diye Allah'a dua eder. Hâkim anlatıcı konumundaki şair, 119a/5 numaralı beytin ilk mısraında "Allah'ın bu duayı kabul ettiğini" bilir ve okura haber verir; ikinci mısraında ise "Ey genç! Şimdi hikâyenin devamını dinle!" diyerek okura hitaben ara söz söyler. Şairin "Ey cüvân!" şeklindeki hitabı, nasihatname üslubunu hatırlatmaktadır (Canım, 2014: 111). Sonraki beyit, olay aktarımı ile devam etmiş, "Allah'ın ona çok güzel bir oğul verdiği" dile getirilmiştir:

- 119a/3 Bir ogul virgil mana bî-çâreyem / Haste vü derdmend ü âvâreyem
Olmaya tâ ba'd-merg adım nihân / Yâdigârım kaladur mülk-i cihân
Dutalar tâ anun ile nâmumı / Yâ İlâhî hâsıl eyle kâmımı
- 119a/5 Hak kabûl itdi niyâzın der-zemân / Dinlegil şimdi hikâyet ey cüvân
Virdi bir ogul ana ol dem İlâh / Hüsniini görüp hacîl olurdu mâh (Solak, 2003: 42-42)

Leylâ vü Mecnûn mesnevileri içinde okura hitaben ara söz türünün en uzun örneği, Celâlzâde Sâlih'in eserinin 1160-1218. beyitleri arasında yer almakta olup 59 beyit boyunca şair, doğrudan okura hitap etmektedir. Bu uzun ara sözün konusu, adı Kays iken aşk yüzünden aklını yitiren Mecnûn'dan hareketle aşkın insan üzerindeki etkisi hakkında şairin okura nasihatidir:

- 1160 Sanma Mecnûn'ı sen sakın ey yâr / Ola nâ-pâk bir delü zinhâr
1161 Bil ki meczûb-ı Hakk idi ol pâk / Dâm u bend idi ana ferş-i hâk
1162 Zikr olunan hikâyeti anun / Olmuş idi hidâyeti anun
[...]
1212 Kıssadan hissedür garaz ey yâr / Hâl-i Kays'ı da böyle bil zinhâr
1213 Bulunur mı cihânda sâdık yâr / Sana anunla gülmeye agyâr
1214 Aradum 'arsa-i cihânı dürüst / Hele ben bulmadım oldum süst
1215 Hadd-i zâtında merd idi 'âkil / Ana Mecnûn didi her câhil
1216 Âdem âyînedür turur hâzır / Kendü şeklin görür ana nâzır
1217 Sen eger buldun ise ol şâkir / Ana benden selâm it vâfir
1218 Buna da bakdı her sefih-i dîn / Görđi kendüsini didi mecnûn (Kütük, 1995: 215-220)

Sözlü kültürde icra sırasında anlatıcının tahkiyeyi yarıda keserek dinleyici ile iletişime geçmesi de okura hitaben ara söz olarak değerlendirilip bu bağlamdaki ara sözler, meddahlık geleneği ile ilişkilendirilmektedir (Dağlı, 2002: 606; Özgül, 2008: 186; Aydın, 2011: 67). Ara sözlerin Türk edebiyatında tahkiyeli eserlerde kullanımı uzun zaman devam etmişse de 19. yüzyılda roman ve hikâyelerinde bu tekniğe çokça yer veren Ahmet Midhat Efendi ile okura hitaben ara söz tekniğinin kullanımı zirveye taşınmıştır (Dağlı, 2002: 615; Özgül, 2008: 188; Kara, 2012: 124). Ara söz kullanımını bilinçli bir tercih olarak benimseyen Ahmet Midhat Efendi, *Taaffüf* romanında bu konudaki tutumunu bizzat dile getirmektedir:

Saded-i aslıden biraz tebâud eyledikse de ziyanlı mı çıktık? Roman okumaktan maksad yalnız masal mı dinlemektir? Biz her romanımızda kari'lerimizin mâlûmâtını tevsi' edecek birkaç lâkırdı söylemezsek içimiz rahat edemez. Lâkin biz sözüme tâbi' değiliz ya? Sözüme bize tâbi'dir. Sadedden tebâud eylemiş sayılırsak işte yine saded dâhiline tahvîl-i kalem ediveririz (Ahmet Midhat Efendi, 2000: 91).

Ahmet Midhat Efendi'nin söz konusu ifadeleri, edebî birer unsur olan ara sözlerin yalnızca sözlü kültür

geleneği ve meddahlık icrasıyla sınırlı birer işlev taşımadığını; aksine, bunun ötesinde derin bir amaca hizmet ettiğini göstermektedir. Bu bağlamda ara sözler, tesadüfi ya da geleneksel birer aktarım aracı olmanın ötesinde, yüzyıllar boyunca bilinçli bir biçimde inşa edilmiş ve metnin yapısını şekillendiren birer anlatı tekniği olarak işlev görmüştür.

1. 5. Şairin kendine veya kaynak metnin şairine atfı

Klasik Osmanlı şairi, şiire olan istidadını överken kendini Mesîhî'nin (ö. 918/1512'den sonra) *Ol gül-izâr gördi Mesîhî sözün didi / Ahsent tab'-ı bülbül-ı kuds-âşiyânuma* (Mengi, 2014: 267) beytinde olduğu gibi bülbüle veya Tâcîzâde Câfer Çelebi'nin (ö. 921/1515) *Ne sarrâf-ı ma'ânîsin ki Ca'fer lü'lü'-i lâlâ / Sözüne benzedüğüçün iderler gûşvâr andan* (Erünsal, 1983: 369) beytindeki gibi kuyumcuya yahut Prizrenli Şem'î'nin (ö. 936/1529-30) *Tûtî-i tab'-ı şeker-bârüme dem-sâz olmaz / Gülşenün gerçi olur murg-ı hoş-elhâm güzel* (Karavelioğlu, 2014: 194) beytinde dile getirdiği gibi papağana benzetir. Osmanlı edebiyatında oldukça yaygın olarak şairlik tabiatı için kullanılan bu teşbih kalıpları ile *Leylâ vü Mecnûn* mesnevilerinde özellikle bölüm başlarındaki ilk beyitlerde karşılaşılmaktadır. Bu ifadeler, tahkiyeye yani anlatıcı tarafından aktarılan hikâyeye bir katkı sunmadığı ve eserden çıkarıldığında anlatıda kopukluk yaşanmadığı için çalışma çerçevesinde ara söz olarak değerlendirilmiştir.

Çalışma bağlamında ele alınan ara söz türlerinden farklı olarak bu ara sözde şair, kendisine atfı yapabildiği gibi kaynak metnin şairine de gönderme yapabilmektedir. Ancak kime atfı yapmış olursa olsun tecrid sanatının gereği olarak (Saraç, 2010: 194) 3. tekil şahıs çekimi kullanmakta yani kendisinden bir başkası gibi bahsetmektedir. Bu sebeple şairin kendine mi yahut kaynak metnin şairine mi atfı yaptığını metinden hareketle anlamak çok zordur (Turan, 2017: 164-165). *Leylâ vü Mecnûn* mesnevileri kapsamında bu ara söz türüne doğrudan şairin kendine atfı demek de mümkün değildir. Çünkü bazen örneğin Celâlîzâde Sâlih Çelebi'nin mesnevisinde olduğu gibi doğrudan kaynak metnin şairi işaret edilmektedir. Sâlih Çelebi, mesnevisinde kaynak metin olarak Hatîfî'yi aldığını telif sebebi bölümünde belirtmiştir (Kütük, 1995: 137). Eserin “Âgâz-ı Kissa-i Pür-Gussa-i Mecnûn u Leylâ” başlığı altında “Üstad, Fars dilinde söze şöyle başlamıştır.” diyerek Hatîfî'ye göndermede bulunmuştur. Fars dilinde ibaresi, şairin kendine atfıta bulunma ihtimalini ortadan kaldırmaktadır:

- 331 Pârsî dilde ibtidâ üstâd / Söze bu resmle urur bünyâd
 332 Var idi dir meger evâyilde / 'Arab içre olan kabâyilde
 333 'Âmir adlu kabileden bir er / Hayli dâna idi vü ehl-i hüner (Kütük, 1995: 138)

Hâmidîzâde Celîlî, mesnevisinde Nizâmî'yi kaynak metin olarak almış olup (Atik, 2009: 294) Nizâmî'nin eseri, “Hikâyeyi söyleyen, bu sözün incisini deldiği zaman şöyle söyledi.” (Tarlan, 2016: 46) şeklinde başlamasına rağmen Celîlî, bu ibareyi bire bir tercüme etmemiş, “inci delen (hakkâk)” ve “bahçıvan (dihkân)” benzetmelerini kullanmıştır:

- 248 Hakkâk-i dür-i rivâyet-i 'ışk / Dihkân-i gül-i hikâyet-i 'ışk
 249 Bu resme deler dür-i rivâyet / Bu veche diker gül-i hikâyet
 250 Kim vardı kabâyil-i 'Arabda / Bir merd-i kavî hesab nesebde (Atik, 2009: 145)

Leylâ vü Mecnûn mesnevilerinde şairin kendine veya kaynak metnin şairine atfı şeklindeki ara söz türünü en çok kullanan şairler, Sevdâî ve Kadîmî'dir. Sevdâî'nin eserinde şair, hikâyeyi yazmaya ve anlatmaya devam edebilmek için bölüm başlarında “sâkî”den yani aslında tecrid sanatı ile kendi şahsından yardım isteyen bir konumda gibidir. Ara söz dairesinde ele alınan bu kısımların tahkiye

kısmından çıkarılmasının anlatıda kesintiye sebep olmayacağı aşağıda verilen örneklerde de görülmektedir:

- 143 Sâkî kerem eyle câm virgil / Gamdan bize bir ârâm virgil (Bayak, 2019: 49)
 585 Sâkî beni 'ışk pür-gam itdi / Cân gözini hûn pür-nem itdi (Bayak, 2019: 82)
 663 Sâkî müte'ellim-i cemâlem / Müştâk-ı visâl-i pür-kemâlem (Bayak, 2019: 89)

Kadîmî'nin eserinde ise “tuğrakeş”, “bülbul”, “mimar” gibi çeşitli teşbihlerle şair kendine veya kaynak metnin şairine atıfta bulunmuştur:

- 1966 Yazan menşûr-ı şâh-ı 'aşka tuğrâ / Bu resme nâme-yi itmişdür inşâ (Ayaz, 2014: 301)
 2395 Elâ ey 'andelîb-i gülşen-i râz / Riyâz-ı 'aşkda murg-ı hoş-âvâz (Ayaz, 2014: 339)
 2839 Hevâ şehrini âbâd iden üstâd / Bu resme urdı söz kasrma bünyâd (Ayaz, 2014: 378)

Leylâ vü Mecnûn'larda şairin kendine veya kaynak metnin şairine atfı şeklindeki ara sözlerin isimlendirme ve tespitinde zorluk yaşanmıştır. Şairin kendine mi yoksa kaynak metnin şairine atıf yaptığının belirsiz olduğundan yukarıda da bahsedilmişti. Bunun kaynak metinlerden kontrolü de on bir mesnevinin ele alındığı bu çalışma çerçevesinde mümkün olmamıştır. Mesnevilerin sayıca fazlalığının yanı sıra bazı mesnevilerde birden fazla eserin kaynak metin olarak alınması (Levend, 1959: 377-378) ve her birinin bu çerçevede incelenme imkânının olmaması araştırmanın bir kısıtıdır.

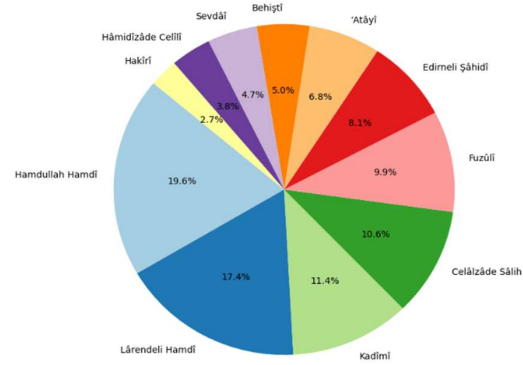
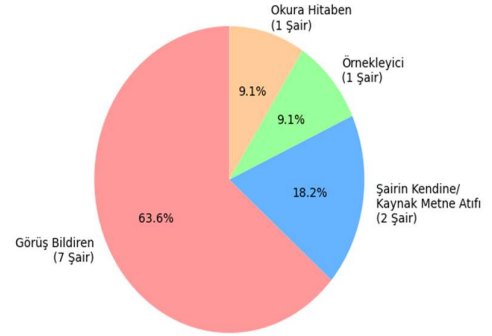
Bu noktada söz konusu ara söz türünün “ara söz” olarak nitelendirilmesinin kuramsal dayanağını daha ayrıntılı biçimde ortaya koymak gerekmektedir. Baldick'in (2008: 91) tanımından hareketle ara sözün temel ölçütü, anlatıcının ana izleği geçici olarak askıya alması ve ardından aynı noktadan anlatıya dönmesidir; ara sözün “başka bir konuya” değinmesi değildir. Bu tanım çerçevesinde şairin kendine veya kaynak metnin şairine atıflarına bakıldığında, söz konusu kısımların tahkiyeden açıkça koptuğu ve metinden çıkarıldığında olay örgüsünde herhangi bir kopukluk doğurmadığı görülmektedir. Bu durum, ana ölçütü sağladıklarının kanıtıdır. Bununla birlikte bu ara sözlerin diğer dört türden ayrıldığı temel bir nokta bulunmaktadır. Diğer türlerde şair, anlatılan olay ya da durum “hakkında” söz söylemekte; bu ara sözde ise anlatının “üzerine”, yani bizzat söyleme eylemine ilişkin bir tutum sergilemektedir. Osmanlı edebiyatının kendine özgü koşullarında bu tutum, tecrid sanatıyla örülmüş “bülbul”, “sarraf”, “gavvas”, “tuğrakeş” ve “mimar” gibi imgelerle somutlaşmaktadır. Böylece şair, hem kendi sanatsal yetkinliğini hem de kaynak metinle olan mesafesini ya da yakınlığını sembolik bir dille ilan etmektedir. Dolayısıyla bu ara söz türünü mevcut tasnife dâhil etmek, yalnızca bir gözlemi isimlendirmekten ibaret değil; aynı zamanda Osmanlı mesnevi şairinin hem mütercim hem de özgün bir anlatıcı olarak kendini nasıl konumlandığını anlamamızı sağlayan bir perspektif sunmaktadır.

2. *Leylâ vü Mecnûn*'larda ara söz sıklığı ve tahkiye kısmındaki niceliksel dağılım

Edirneli Şâhidî, Behiştî Ahmed Sinân Çelebi, Hamdullah Hamdî, Kadîmî, Hâmidîzâde Celîlî, Sevdâî, Hakîrî, Fuzûlî, Lârendeli Hamdî, Celâlîzâde Sâlih Çelebi ve 'Atâyî'nin *Leylâ vü Mecnûn* mesnevilerinin tahkiye kısımlarının ara söz tekniği bakımından analiz edildiği bu çalışmada, mesnevilerde geçen ara söz türlerinin yanı sıra tespit edilen ara sözlerin konuları da tasnif edilerek Tablo 1 oluşturulmuştur. Tablo oluşturulmadan önce her bir mesnevi ile ilgili oldukça ayrıntılı bir sınıflandırma yapılmasına rağmen hacmi sebebiyle bu verilere makalede yer verilmemiştir. Elde edilen bulgular; Tablo 1, Şekil 1 ve Şekil 2'den hareketle değerlendirilmiştir. Yüzdeler dilimlerinde küçük de olsa sapmalar olasıdır.

Sıra	Şair adı	Tahkiye kısmı başı	Tahkiye kısmı sonu	Tahkiye kısmı beyit sayısı	Tespit edilen ara söz sayısı	Ara sözlerin tahkiye kısmına oranı	En sık işlenen ara söz konusu	En çok kullanılan ara söz türü
1	Şahidî	812. beyit (Erbay, 2014: 95)	5546. beyit (Erbay, 2014: 447)	4.735 beyit	101 ara söz	%2,1	Dünyanın vefasızlığı	Görüş bildiren
2	Behiştî	213. beyit (Aygün, 1999: 257)	1936. beyit (Aygün, 1999: 407)	1.724 beyit	62 ara söz	%3,60	Ömrün geçiciliği	Görüş bildiren
3	H. Hamdî	186. beyit (Doğan Averbek, 2020: 83)	3819. beyitler (Doğan Averbek, 2020: 350)	3.634 beyit	244 ara söz	%6,71 (En Yüksek)	Dünyanın geçiciliği	Örnekleyici
4	Kadimî	164. beyit (Ayaz, 2014: 139)	3888. beyit (Ayaz, 2014: 472)	3.725 beyit	142 ara söz	%3,81	Dünyanın vefasızlığı	Şairin kendine veya kaynak metnin şairine atfı
5	Celilî	248. beyit (Atik, 2009: 145)	2132. beyit (Atik, 2009: 299)	1.885 beyit	48 ara söz	%2,55	Her iyi şeyde bir kötülüğün olması ve ölümün kaçınılmazlığı	Görüş bildiren
6	Sevdâî	148. beyit (Bayak, 2019: 50)	1252. beyit (Bayak, 2019: 132)	1.104 beyit	59 ara söz	%5,34	Aşkın insan üzerindeki etkisi	Şairin kendine veya kaynak metnin şairine atfı
7	Hakîrî	118b/7b numaralı beyit (Solak, 2003: 41)	167a/08 numaralı beyit (Koçak, 2006: 118)	1.621 beyit	34 ara söz	%2,1	Aşkın insan üzerindeki etkisi	Görüş bildiren
8	Fuzûlî	559. beyit (Doğan, 2000: 122)	3034. beyit (Doğan, 2000: 538)	2.476 beyit	123 beyit (ara söz)	%4,96	Dünyanın vefasızlığı	Görüş bildiren
9	L. Hamdî	733. beyit (Kütük, 2002: 438)	5369. beyit (Kütük, 2002: 740)	4.637 beyit	217 ara söz	%4,68	Dünyanın geçiciliği	Görüş bildiren
10	Sâlih Çelebi	331. beyit (Kütük, 1995: 138)	2338. beyit (Kütük, 1995: 326)	2.008 beyit	132 ara söz	%5,58	Dünyanın geçiciliği	Okura hitaben ara söz
11	'Atâyî	35. beyit (Tetik, 2012: 43)	2122. beyit (Tetik, 2012: 43)	2.088 beyit	85 ara söz	%4,07	Dünyanın geçiciliği	Görüş bildiren

		2022: 412)	2022: 555)				
--	--	------------	------------	--	--	--	--

Tablo 1: Ara söz sıklık ve niceliksel dağılım tablosu**Şekil 1:** Ara söz sayılarının şairlere göre dağılımı**Şekil 2:** Ara söz türlerinin oranları

Şekil 1'deki dağılım, on bir şair arasında ara söz sıklığının belirgin biçimde ayrışan bir görünüm sergilediğini ortaya koymaktadır. Tablo'de en dikkat çekici değer, Hamdullah Hamdî'ye aittir. 244 ara söz ve %6,71'lik oran, şairin ara sözü anlatının omurgasını şekillendiren yapısal bir araç olarak konumlandığını gösterir niteliktedir. Hamdullah Hamdî'nin eseri, tahkiye kısmının her on beş beytinden yaklaşık birinde ana anlatıya müdahale ederek okuru farklı bir söylem düzlemine davet etmektedir. Bu sıklık, yazarın hâkim anlatıcı konumunu bilinçli olarak pekiştiren bir tercih olarak yorumlanabilir. Buna karşılık Tablo 1'de belirgin biçimde en uç noktalarda yer alan Hakîrî (%2,1, 34 ara söz) ve Edirneli Şâhidî (%2,1, 101 ara söz) ise tahkiyeyi kesintisiz akışa daha yatkın bir üslupla kurgulayan şairler olarak öne çıkmaktadır. Şekil 1'deki bu kırılma noktası, metin hacmi ile ara söz kullanım yoğunluğu arasında herhangi bir doğrusal ilişki bulunmadığını da somut biçimde ortaya koymaktadır. En uzun tahkiye metnine (4.735 beyit) sahip olan Şâhidî, eş zamanlı en düşük ara söz oranlarından birini sergilemiş; buna karşın hacim olarak çok daha sınırlı (1.104 beyit) olan Sevdâî %5,34 oranıyla ortalamanın oldukça üstüne çıkmıştır. Bu durum, uzun bir metin içinde kendini "gizleyen" şair-anlatıcı ile kısa bir metinde sık sık söze karşın hâkim-anlatıcının birbirinden ayrışan iki tahkiye tarzını temsil ettiğini göstermektedir.

Şekil 2'nin en dikkat çeken bulgusu, görüş bildiren ara sözün diğer türlere üstünlüğüdür. Bu üstünlük, rastlantısal bir sonuç olmanın ötesinde; Osmanlı şair-anlatıcısının okurla kurduğu bağın biçimsel bir göstergesidir. Buna karşılık şairin kendine veya kaynak metnin şairine atfı kategorisinin Şekil 2'de aldığı pay da kayda değerdir. Bu oran, anlatıcının mütercim-şair kimliğini yansıtmaktadır. Şair, bir yandan kaynak metnin otoritesini kabul ederek onu bünyesine alır, öte yandan kendi şairlik kimliğini bölüm başlarındaki bu atıflarla ilan ederek geleneğin içinde özgün bir yer talep eder. Açıklayıcı ve örnekleyci ara sözlerin Şekil 2'deki görece düşük oranı ise anlatıcının okuru aydınlatmak yerine yönlendirmeyi, tarafsız bir bilgi aktarımı sunmak yerine belirli bir yorumsal çerçeveyi telkin etmeyi tercih ettiğini düşündürmektedir. Nitekim örnekleyci ara sözler incelendiğinde bunların büyük çoğunluğunun görüş bildiren ara sözle iç içe geçtiği görülmektedir.

3. Leylâ vü Mecnûn mesnevilerindeki ara söz kullanımının mukayeseli analizi

Anadolu sahasında 15. ve 17. yüzyıllar arasında kaleme alınan on bir *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisinin tahkiye bölümleri üzerinde yapılan inceleme, Osmanlı şiirinde ara söz tekniğinin tesadüfi bir üslup

kusuru veya monotonluğu kırma aracı olmadığını, aksine metnin kurgusunu belirleyen kuramsal bir anlatı tekniğı olduğunu ortaya koymaktadır. İnceleme neticesinde elde edilen veriler, şairlerin metin hacimleri ile ara söz kullanım sıklıkları arasında doğrusal bir ilişki bulunmadığını göstermektedir. Örneğın, 4.735 beyitlik hacmiyle külliyyatın en uzun tahkiye kısmına sahip olan Edirneli Şâhidî'nin mesnevisinde ara söz oranı %2,1 (101 ara söz) iken, bu hacmin neredeyse dörtte biri kadar (1.104 beyit) olan Sevdâî'nin mesnevisinde bu oran %5,34'e (59 ara söz) yükselmektedir. En yüksek kullanım oranına ise %6,71 (244 ara söz) ile 3.634 beyitlik tahkiye metnine sahip olan Hamdullah Hamdî'de rastlanmaktadır. Bu niceliksel dalgalanma, ara sözün kronolojik bir gelişim çizgisine veya metin uzunluğuna bağlı bir zorunluluğa değil, şairin estetik yönelimine ve anlatıcının konumuna bağlı özerk bir üslup tercihi olduğuna işaret etmektedir.

Metinlerarası ilişkiler ve gelenek içi dönüşüm bağlamında incelendiğinde, ara sözlerin işlevsel dağılımı klasik Osmanlı şairinin özgünleşme pratiklerini ve sözlü kültürle olan organik bağını göstermesi bakımından son derece dikkate değerlidir. 16. yüzyıl metinlerinde Farsça kaynakların otoritesine yapılan atıflar, basit birer taklit veya hayranlık ifadesi olarak okunmamalıdır; aksine bu edebî müdahaleler, metnin yerelleştirilmesi (vernacularization) ve yeniden yazımı sürecinde şairin kendi edebi kimliğini geleneğın otoriteleriyle eşitleme ve hatta onları aşma stratejisi olarak değerlendirilebilir. Diğer taraftan şairler, ara söz tekniğı ile sözlü geleneğın bir parçası olan hitap formlarını, meddahlık performansının retorik kalıpları ile yazılı kültüre taşımaktadır. Bu durum, mesnevi metninin sadece bireysel ve sessiz bir okuma eylemi için değil, belirli bir grup içinde interaktif olarak okunmaya müsait ve yönlendirici bir hitabet alanı olarak da kurgulandığını akla getirmektedir.

Leylâ vü Mecnûn mesnevileri üzerinde yapılan bu incelemede, mesnevilerin iki katmanlı bir kurgu dünyası olduğı görülmüştür. İlk katman, karakterlerin somut ve trajik maceralarını anlatan hikâye kısmıdır. İkinci katman ise şairin araya girerek okuru evrensel gerçeklere ve ahlaki düşünceye davet ettiğı kısımdır. Şair ne zaman hikaye anlatmayı bırakıp (geçmiş zamanı bırakıp) doğrudan veya dolaylı olarak okura seslense (geniş veya emir kipine geçse), anlatının boyutunu değiştirir ve okurun metne olan mesafesini bilerek yönlendirir. Buradan hareketle, Osmanlı dönemi anlatıcılarının, modern kuramların çok sonraları kavramsallaştıracığı üstkurmaca (metafiction) ve anlatsal müdahalecilik tekniklerini asırlar öncesinden uyguladıkları anlaşılmaktadır.

Sonuç

15. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar uzanan süreçte Anadolu sahasında kaleme alınan *Leylâ vü Mecnûn* mesnevilerinde ara söz tekniğinin kullanımını inceleyen bu çalışmada; Edirneli Şâhidî, Behiştî Ahmed Sinân Çelebi, Hamdullah Hamdî, Kadîmî, Hâmidizâde Celîlî, Sevdâî, Hakîrî, Fuzûlî, Lârendeli Hamdî, Celâlzâde Sâlih Çelebi ve 'Atâyî'ye ait on bir metnin tahkiye kısımları beyit beyit analiz edilmiştir. Yapılan çözümlemeler neticesinde mesnevilerdeki ara söz yapıları; görüş bildiren, açıklayıcı, örnekleyci, okura hitap ve şairin kendine ya da kaynak metnin şairine atfı olmak üzere beş temel işlevsel kategoride tasnif edilmiştir. Elde edilen bulgular, incelenen mesnevilerin genelinde görüş bildiren ara sözlerin açık ara baskın tür olduğunu; bu sözlerde ise en yoğun şekilde dünyanın geçiciliğı, ömrün faniliğı ve vefasızlığı temalarının işlendiğini göstermektedir. Kronolojik açıdan bakıldığında, ara söz kullanım yoğunluğunun yüzyıllar bazında doğrusal bir artış ya da azalış sergilemediğı; en yüksek oranın %6,71 ile 15. yüzyıl şairi Hamdullah Hamdî'ye, en düşük oranın ise %2,1 ile 15. yüzyıl şairi Şâhidî ve 16. yüzyıl şairi Hakîrî'ye ait olduğı tespit edilmiştir. Bu durum, ara sözün tarihsel bir şablondan ziyade, şairlerin bireysel üslup dinamikleri, estetik kaygıları ve sanatsal tercihleriyle şekillenen özerk bir anlatı unsuru olduğunu kanıtlamaktadır.

Elde edilen bu veriler, klasik Osmanlı mesnevi şairinin yalnızca bir hikâyeyi nazma çeken “mütercim-anlatıcı” konumunda kalmadığını, aksine metnin kurgusuna bilinçli müdahalelerde bulunan egemen bir tasarımcı olduğunu kuramsal düzeyde ortaya koymaktadır. Ara söz, ana aksı bölen ve olay örgüsünü yavaşlatan çizgisel bir sapma olarak görülse de Osmanlı mesnevi geleneğinde çok işlevli bir anlatı tekniğidir. Metinlerde olay aktarımının geçmiş zaman kipiyle yürütülürken ara söze geçildiği anda geniş zaman ya da emir kipine geçilmesi, anlatıcının konumunun da değiştiğini ve şairin tahkiyenin maddi zamanından sıyrılarak okuyucuyu zamanlar üstü bir düzleme davet ettiğini göstermektedir. Görüş bildiren ve okura hitap eden ara sözler vasıtasıyla hâkim anlatıcı, okurun karakterlerle kuracağı empatiyi veya olaylara vereceği tepkiyi manipüle etmekte; “dinle” ya da “gör” gibi ifadelerle okura doğrudan yönelerek meddahlık geleneği ve sözlü anlatım dinamiklerinin yazılı metne sızmasını sağlamaktadır.

Ara söz kullanımı bakımından şairler arasındaki farklar, yalnızca niceliksel değil, tercih edilen tür bakımından da belirgin biçimde ayrılmaktadır. Mesnevilerde görüş bildiren ara söz baskın tür olmakla birlikte en yüksek kullanım oranına sahip Hamdullah Hamdî (%6,71; 244 ara söz) örnekleyici ara sözü baskın tür olarak benimsemiştir. Bu durum, Hamdî'nin aşk hikâyesini dünyanın geçiciliği ekseninde yorumlarken soyut ifadelerle yetinmeyip okura somut teşbihler yoluyla ulaşmayı tercih ettiğine işaret etmektedir. Sevdâî (%5,34; 59 ara söz) ve Kadîmî (%3,81; 142 ara söz) ise en çok kullanılan ara söz türü bakımından şairin kendine ya da kaynak metnin şairine atfını öne çıkarmıştır. Bu tercih, söz konusu şairlerin mütercim-şair kimliğini bölüm başlarında sürekli görünür kılan bir üslup eğilimine sahip olduklarını göstermektedir. Celâlzâde Sâlih Çelebi ise okura hitaben ara sözü baskın tür olarak kullanan tek şairdir (%5,58; 132 ara söz). Şairin mesnevisindeki 59 beyitlik kesintisiz okura hitabı, anlatıcı ile okur arasındaki ilişkiyi sözlü icra geleneğine yaklaştıran bir üslup tercihi olarak öne çıkmaktadır. Ara söz tekniğini en az kullanan şairlerin başında ise Hakîrî (%2,1; 34 ara söz) ve Edirneli Şâhidî (%2,1; 101 ara söz) gelmektedir. Tablo 1'deki en düşük oranları paylaşan bu iki şair, anlatıcının tahkiyeye müdahalesini en aza indiren bir üslup çizgisini temsil etmekte; buna karşın her ikisinde de en çok işlenen konu bağlamında *Leylâ vü Mecnûn*'ların hâkim temasına (dünyanın vefasızlığı, ömrün geçiciliği) sadık kalındığı görülmektedir. Tüm bu veriler birlikte okunduğunda ortaya çıkan tablo, on bir şairin ortak bir gelenek çerçevesinde yer almakla birlikte ara söz türü ve sıklığı bakımından birbirinden ayrılan özgün üslup yönelimleri sergilediğini; dolayısıyla *Leylâ vü Mecnûn* geleneğinin tekdüze bir aktarım pratiği olmadığını, aksine her şairin kendi anlatıcı kimliğini bu teknik aracılığıyla ayrı bir biçimde kurduğunu kanıtlamaktadır.

Osmanlı dönemi edebiyatında *Leylâ vü Mecnûn* külliyatını ara sözler üzerinden ilk kez bu derece sistematik bir yaklaşımla ele alan bu çalışma, alan yazınındaki önemli bir boşluğu doldurmaya katkı sağlamayı amaçlarken sahaya yeni karşılaştırmalı perspektifler kazandıracak ve mesnevileri anlatı tekniği bakımından ele alan araştırmaların önünü açacaktır. Bu araştırmanın en belirgin kısıtı olan on bir metnin Farsça asıllarıyla eş zamanlı kontrolü, gelecek çalışmalarda doğrudan şairin kendine veya kaynak metne atfı kategorisi özelinde derinleştirilebilir; böylece Farsça metindeki bir ara sözün Osmanlı şairi tarafından nasıl yerleştirildiği daha net görülebilir. Sonuç olarak; *Leylâ vü Mecnûn* mesnevilerinde ara söz kullanımı, şairlerin şahsi üsluplarını yansıtan özgün mühürler olarak okunmalı ve Türk mesnevi geleneğinin arkasında son derece bilinçli bir tahkiye sistemi barındırdığı göz önünde bulundurulmalıdır.

- Koncu, H. (2007). Leylâ ve Mecnûn bibliyografyası. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 10, 597–616.
- Kurt, S., & Aslan, S. (2025). Tahkiye teknikleri bakımından Hoca Mes'ûd'un Süheyl ü Nevbahâr'ı. *Türkbilig*, 50, 42–62.
- Kütük, R. (1995). *Celâl-zâde Sâlih Çelebi Leylâ vü Mecnûn (Tenkidli metin-inceleme)* (Yüksek lisans tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Kütük, R. (2002). *Lârendeli Hamdî'nin Leylâ ile Mecnûn mesnevisi (İnceleme/metin ve diğer Leylâ ile Mecnûn mesnevîleriyle mukayesesi)* (Doktora tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Levend, A. S. (1957). Türk edebiyatında Leylâ ve Mecnûn yazan şairler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 5, 105–113.
- Levend, A. S. (1959). *Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında Leylâ ve Mecnun hikâyesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Mengi, M. (2014). *Mesihî divânı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Özgül, K. (2008). *Seke seke ben geldim sekmeler II*. Ankara: Hece.
- Özyıldırım, A. E. (2017). *Mâşi-zâde Fikrî Çelebi ve Ebkâr-ı Efkâr'ı*. İstanbul: Dergâh.
- Özyürek, D. (2019). Olay örgüsü ve tahkiye tarzında değişim: Şeyyâd Hamza'nın ve Hamdullah Hamdî'nin Yûsuf u Zelihâ mesnevilerinin mukayesesi. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, 11, 150–169.
- Saraç, M. A. (2010). *Klasik edebiyat bilgisi belâgat*. İstanbul: Gökkubbe.
- Şentürk, A. A. (2016). *Osmanlı şiiri kılavuzu 1: Âb-Azrail*. İstanbul: OSEDAM Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi.
- Şentürk, A. A. (2019). *Osmanlı şiiri kılavuzu 3: Dâbbe-Düzgün*. İstanbul: OSEDAM Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi.
- Seymen, E. (2008). *Sehî Bey ve Latîfî tezkirelerinde istitrâd* (Yüksek lisans tezi). Adana: Çukurova Üniversitesi.
- Sılay, K. (1991). Ahmedî'nin Osmanlı tarihinde ara söz (digression) tekniğinin kullanımı ve işlevi. *Türkoloji Dergisi*, 9(1), 153–162.
- Solak, A. (2003). *Leylâ vü Mecnûn hikâyesi (Metin-inceleme-dizin-tıpkıbasım)* (Yüksek lisans tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Tarlan, A. N. (2016). *Leylâ ile Mecnun Nizami*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Tetik, B. (2022). *'Atâyî'nin Leylâ ve Mecnûn'u (Transkripsiyonlu metin-karşılaştırmalı inceleme)* (Doktora tezi). Ardahan: Ardahan Üniversitesi.
- Turan, L. (2017). *Anlatı denizinden lirizm adalarına yolculuk: Mesneviyi gazelle okumak*. İstanbul: Kesit.
- Türkmen, F. (1998). Dede Korkut hikâyelerinde ara sözler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, 46, 153–160.
- Ünver, İ. (2011). Mesnevi. İçinde *Türk dili dil ve edebiyat dergisi Türk şiiri özel sayısı II -Divan şiiri-* (ss. 430–563). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yavuz, K. (2000). *Âşık Paşa Garib-nâme II/1*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yavuz, K. (t.y.). *Gülşehri'nin Mantıku't-Tayrı (Gülşen-nâme)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Yazıcı, T. (2003). Leylâ ve Mecnûn. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 27, s. 160). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.